

Tekening Jan Jans †

Op de boerenerven in noord- en oost Twente kwamen vroeger vrijstaande „klöpkesbuze” voor, waar de klöpkes („klopjes”) verblijf hielden. Dit „klöpkesboes” uit Albergen werd waarschijnlijk door twee „klöpkes” bewoond. Het bezat een vakwerkskelet en houten topgevels. Gesloopt.

EVERHARD JANS

Een Oost-Twents Boerenerf in Groot-Agelo

Gezicht op zijgevel en „boavenkamer” van het erve Wiegert; in het midden het schuurtje voor houtopslag, en rechts de „heuschöppe”. Toestand in 1956.

Foto: Jan Jans †

Aan de voet van de monumentale Ageler Es, door meester W. H. Dingeldin eens „een der korenschuren van Twente” genoemd, liggen in een onregelmatige langgerekte keten de flank-esdorpen Groot- en Klein Agelo. Het in Groot-Agelo gelegen erve Wiegert heeft vooral sinds 1959 in bouwkundig opzicht een radicale gedaanteverwisseling ondergaan. Een bescheiden terugblik op het verleden van dit in 1475 onder de naam „Wijchering” reeds bekende erve is daarom gewenst. Het blijft merkwaardig, dat tot nu toe weinig aandacht werd besteed aan de ontwikkeling van de boerenerven in Overijssel. Prof. Dr. Ir. Bijhouwer heeft er op gewezen, dat de ogenschijnlijk toevallige plaatsing van boerderijen en bijgebouwen wel degelijk overwogen werd. Verschillende eisen van gebruik bepaalden vorm en ligging van de bijgebouwen.

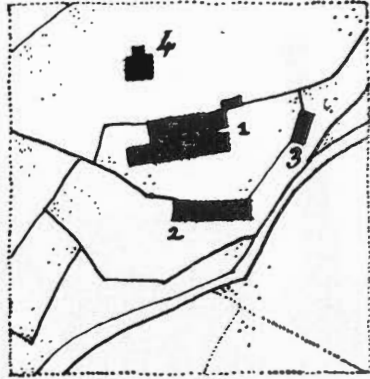
De oudste kadasterkaart van het erve Wiegert (omstreeks 1830 vervaardigd) toont de oude bestanddelen van dit erf. Rondom de boerderij bevonden zich: het bakhuis, een indrukwekkende „heuschöppe”, een wagenschuur en een schuurtje voor houtopslag. Vroeger waren op dit erf ook een bijenstal (het „iemenschoer”) en de welbekende put met „puttenpost” en „puttenscheere” bekend.

De hoeve zelf had de uit geheel oostelijk Twente, westelijk Munsterland en de Graafschap Bentheim bekende vorm. Houten topgevels aan voor- en

Situatie erve Wiegert omstreeks 1830.

1. boerenhuis, 2. hooischaar, 3. wagenschaar, 4. bakhuis (naar oude kadastrakaart Sectie B-73)

0 25 50 75 MEYER

achterzijde, daaronder een vakwerkskelet met baksteenvullingen. Het dak was met stro gedekt aan de bovenkant en aan de onderzijde met pannen. Uit een gesprek met de familie Stevelink, de huidige bewoners, bleek dat de uitgebouwde „baovenkamer” vooral in de winter dienst deed als woonvertrek. Tot 1947 was deze boerderij namelijk nog een „lös hoës”, waar het in

Het bakhuise van het erve Wiegert

Foto : E. Jans

de winter bepaald niet behaaglijk zal zijn geweest. Meester Heuvel beschouwde deze aan de woonhuiszijde aangebouwde kamers waarschijnlijk terecht als een overgangsstadium naar het „doorgetimmerde” huis (Gelderse Achterhoek). Rook van het vroeger ook in deze boerderij aanwezige „lösse vuur” was daar niet te duchten. Een kelder bevond zich onder de „baovenkamer” van het erve Reest. Dergelijke uitgebouwde kamers dienden vaak als verblijfplaats voor de oude boer en de boerin die zich uit het bedrijf hadden teruggetrokken. Ook „klöpkes” vonden er wel onderdak. Uit verschillende gegevens blijkt, dat deze kamers vooral in de achttiende eeuw een veel voorkomende verschijning werden in Twente en de noord-oostelijke Achterhoek. In grensstreken als westelijk Munsterland en de Graafschap Bentheim vonden ze eveneens ingang. Een bloemen- en groententuin met een paar vruchtbomen, omsloten door een haag, maakte het vooraanzicht vriendelijk. Het huis bezat een „onderschoer”, terwijl vroeger ook het „nienende” in vakwerk was opgetrokken (op een plint van Bentheimer zandsteen).

Zonder de „baovenkamer” had het huis een lengte van 25 meter. In 1959 werd het oude huis afgebroken. De indeling en constructie van het huis kwam in grote trekken overeen met het naar het Rijksmuseum Twente overgebrachte lös hoes Groot Bavel uit de Lutte. Dingeldein heeft hier een goede beschrijving van gegeven. Wel wist Stevelink sr. nog te vertellen dat een eeuw geleden een veestapel uit 7 à 8 koeien bestond. De huidige veestapel bestaat uit 18 melkkoeien en 12 stuks jongvee.

Wijlen B. H. Hommen heeft de bouw van een boerenhuis in de marke Berghuizen in 1763 beschreven. Gegevens hiervoor waren een rekening in het oud-archief der gemeente Oldenzaal. Hoewel in de tweede helft van de achttiende eeuw reeds baksteen als vulling in gebruik was, is het zeer waarschijnlijk dat ook het erve Wiegert leemvullingen in het vakwerk bezeten heeft. Een onderzoek van de horizontale regels zou dat geleerd hebben. Bij het optreden van leemvullingen moeten hierin namelijk gaten worden aangebracht voor de staande spijlen waartussen de takken worden gevlochten. Uit de beschrijving van Hommen krijgen we een instructief beeld van de bouw van een boerenhuis in het oosten van Twente, dat ook mag worden vergeleken met de situatie in Groot-Agelo. Vermoedelijk werd de boerderij op het erve Wiegert in de laatste helft van de achttiende eeuw gebouwd. Het bakhuis lag op ongeveer 12.5 meter afstand van het woongedeelte. Het is een vakwerkgebouwtje van 3 gebond (een gebond is de tussenruimte tussen twee gebinten). Men kan zich nog herinneren dat er vroeger een baktrog in aanwezig was, maar heugenis aan het broodbakken had men niet meer. De onder een pannendakje uitgebouwde lemen oven was omstreeks 1830 nog aanwezig, maar is sindsdien verdwenen.

Voor een beschrijving van het bakproces zij verwezen naar een hieronder genoemd opstel van Georg Kip (Graafschap Bentheim). De „kubbingen” zullen na 1830 zijn toegevoegd. Onder de houten topgevel aan de voorzijde herinneren een drietal hekels nog aan een oude huisnijverheid: de verwerking van vlas tot linnen.

Dicht bij de weg ligt nog een schuur die vroeger diende als berging voor

Detail hoekconstructie van de hooischuur. Resten van de oude leemvullingen (vlechtwerk) waren nog te zien.

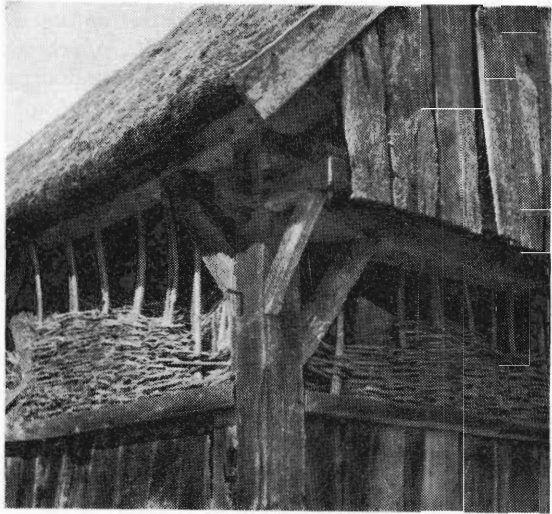

Foto: E. Jans,
september 1963

wagens en landbouwwerktuigen. De naar de boerderij gekeerde zijde was open, terwijl volgens J. H. Steveling sr. de schuur hier en daar strovlechtwerk te zien gaf (inmiddels verbouwd).

Het lage schuurtje voor houtopslag dat naast de „heuschöppe” lag heeft in de loop der jaren op verschillende plaatsen gestaan, het „zwierf” over het erf. Vóór 1959, toen het erve Wiegert nog veel van zijn oude charme bewaard had, verleende vooral het grote strodak van de „heuschöppe” aan het hele complex een eigen karakter.

Hoewel in N.O. Twente dergelijke hooischuren veelvuldig voorkwamen, (een aantal hiervan werd in 1934 genoemd in de Monumentenlijst) zijn exemplaren van een dergelijke lengte (8 gebond, ongeveer 24 meter lang) waarschijnlijk een zeldzaamheid gebleven. Slechts twee van de in de „Ligger van het Hoogadellijke Stift Weerselo” uit 1733 genoemde erven — het „volle Erve” De Meijer in Groot-Agelo en het „volle Erve” Camperink te Reutum bezitten schoppen van zeven gebond.

Dit register dat een beeld geeft van in deze periode aanwezige gebouwen op het boerenerf in Twente geeft als gemiddelde grootte van de „schoppen” vier gebond aan, terwijl schuren van 3, 5 en 6 gebond ook voorkomen. Gelukkig bezitten we nog enkele „heuschöp'n” uit deze periode, die dit kunnen bevestigen. Men vergelijkte o.m. de exemplaren op het erve Deperink te Reutum, het erve De Stokke te Lattrop, en de „dubbele” schuur op het erve Snoeijink in Haarle.

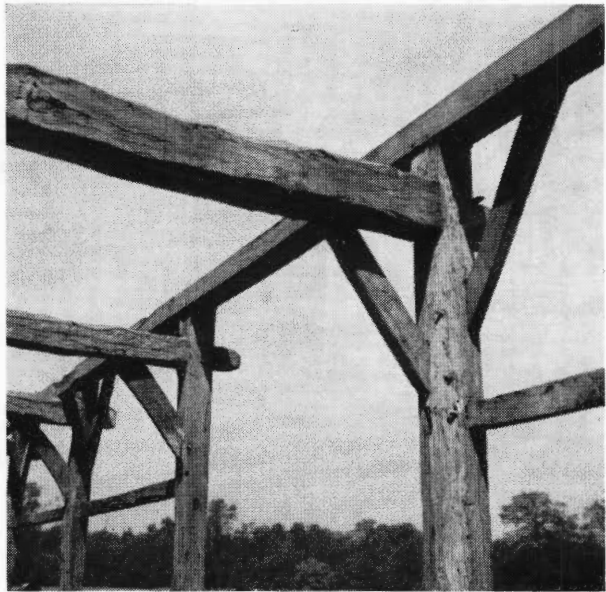
Uiteraard is de omvang van deze hooischuren afhankelijk van de bedrijfs-grootte der erven, waarbij het areaal hooiland een belangrijke rol zal hebben gespeeld. Uit de kadastrale legger van de gemeente Denekamp (eerste gedeelte) waarin de oudste gegevens op 13 augustus 1832 werden opgetekend, blijkt dat het erve Wiegert naast het bouwland een behoorlijk oppervlakte hooiland heeft bezeten.

De „heuschöppe” lag schuin aan de weg, in verband met het inrijden van

*De achttiende eeuwse hooischaar, aan de rand van
het erve Wiegert gelegen.*

Foto: E. Jans, sept. 1963

*Gebintconstructie van
de „heuschöpfe“ -
Erve Wiegert. Toe-
passing ankerbalk*

Foto E. Jans, juni '63

wagens. Twee inritten waren aanwezig. Negen gebinten, waarvan de stijlen gekoppeld waren door een ankerbalk, vormden de konstruktieve kern. De strenge opbouw, met vaste, zich ritmisch herhalende verhoudingen, verleende dit landelijk bouwwerk een ernstige waardigheid.

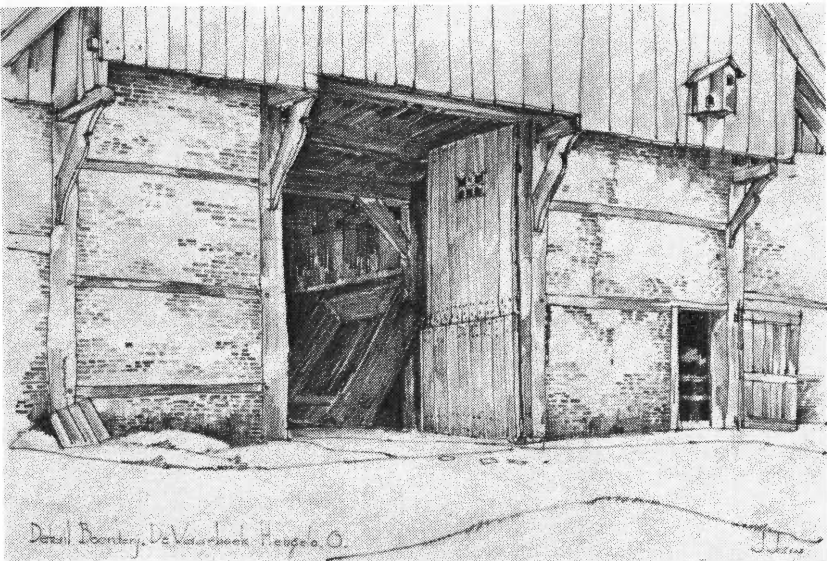
De vullingen van het eiken vakwerk bestonden oorspronkelijk uit met leem bepleisterd vlechtwerk. Brede eiken planken werden in de vorige eeuw ter vervanging van de leemwanden aangebracht. De gedeelten tussen de inritten dienden voor berging van hooi en turf. Wagens konden worden geplaatst onder de drie afdakjes aan de voorgevel en in de doorritten (verwante schuurtypen zijn uit de Nedergraafschap Bentheim en Westfalen bekend).

„De mooiste schuur van Twente” zo noemde mijn vader, architect Jan Jans deze „schöppe” uit Groot-Agelo, die dateert uit de achttiende eeuw. Houten topgevels bevonden zich aan beide zijden. Een uitgezaagd kruisje in de topgevel aan de linkerzijde weerspiegelde de levenshouding van de bewoners. Twee kubbingen aan de achterzijde werden ruim zeventig jaar geleden aangebracht. De daklatten van het strodak rustten oorspronkelijk in de windveren.

Hoewel Stevelink sr. zich nog wel kon herinneren dat vroeger een gevelteken aanwezig was, kon hij zich de vorm niet meer voor de geest halen.

„Nienende” van het erve De Waarbeek in Groot-Driene (bij Hengelo). Vakwerk met baksteenvullingen. Eenvoudig geprofileerde korbelen onder de houten topgevel. Op de ingang deur aan de achterzijde was het jaartal 1638 aangebracht. Tijdens de laatste dagen van de tweede wereldoorlog door bom getroffen.

Tekening Jan Jans †

Eenvoudige gestyleerde paardekoppen werden vroeger veelvuldig bij de „heuschöp'n" in Twente toegepast, o.a. op de schuur van het erve Aarnink en bij de reeds genoemde schop op het erve Stokke in Lattrop.

Toen in 1963 de voor deze streek zo waardevolle schuur met afbraak werd bedreigd is in allerijl een reddingspoging ondernomen. Als resultaat van deze actie die vooral door de medewerking van kulturele instellingen in ons gewest kon slagen, heeft men deze schuur nu in de nabijheid van de vroegere Borg-Beuningen weer in de oude vorm opgebouwd. Het is verheugend dat deze monumentale „schöppe" ook in de toekomst een beeld zal geven van de oude landelijke bouwkunst.

Ook in Groot-Agelo voelt men de polsslag van deze tijd. Nog herinneren het landschap en de achter groen verscholen boerenerven aan een nabij verleden, waarin een levende volkskultuur zelfs aan eenvoudige schuren een eigen karakter wist te verlenen.

Literatuur :

H. L. Bezoen, „Van oude Vlechtkunst", in: *Taal en volk van Twente*, Assen 1948, blz. 104—108

J. T. P. Bijhouwer, „Nederlandse boerenerven", Amsterdam 1943

W. H. Dingeldein, „Het losse huis Groot Bavel", Enschede 1947

R. C. Hekker, „De Wagenstalling bij het oude boerenbedrijf", in: *Van klep tot krat*, Amsterdam/Antwerpen 1950, blz. 55—70

Idem, „Het boerenleven in Oost-Nederland omstreeks 1800", *Driemaandelijke Bladen N.S.*, 5e jrg. 1953, bl. 40—54

H. W. Heuvel, „Het Saksische Boerenhuis", in: *Volksgeloof en volksleven*, Zutphen 1909, blz. 273—279

B. H. Hommen, „Het oude boerenhuis", *Driemaandelijke Bladen N.S.*, 8e jrg. 1956, blz. 49—56

A. L. Hulshoff, „Het schattingsregister van Twente van 1475", Zwolle 1953

G. Kip, „Das Backhaus auf dem Grafschafter Bauernhof", *Jahrbuch des Heimatvereins der Grafschaft Bentheim* 1958, blz. 136—138

E. H. ter Kuile, „De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst", Deel IV—1 Twente, 's-Gravenhage 1934, blz. 40

In het Rijksarchief te Zwolle (Ridderschapsarchief No. 3989) is de „Ligger van het hoogadelijke Stift Weerselo" aanwezig.